

Ι. Ν. ΘΕΟΔΩΡΑΚΟΠΟΥΛΟΥ

Αρ. εισ. 8201

ΜΑΘΗΜΑΤΑ
ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

ΑΘΗΝΑΙ 1955

Ε.Υ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

1. Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΩΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗ

Ἡ Ἱστορία τῆς Φιλοσοφίας ὡς ἐπιστήμη ἄρχισε νὰ ὑπάρχη κυρίως ἀπὸ τὶς ἀρχές τοῦ περασμένου αἰῶνα. Ὁ "Ἐγκελος εἶναι ἐκεῖνος ὁ ὁποῖος ἔγραψε πρῶτος πραγματικὴ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας, αὐτὸς πρῶτος τὴν κατέστησε ἐπιστήμη. Πρὶν ἀπὸ τὸν "Ἐγκελο δὲν ἔχομε συστηματικὴ κατανόηση τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας. Ἔτσι, ἐνῶ ἡ φιλοσοφία ὑπάρχει ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς ἑλληνικῆς ἀρχαιότητος, καὶ τὰ διάφορα φιλοσοφικὰ συστήματα δὲν ἔπαυσαν ἀπὸ τότε νὰ διαδέχωνται τὸ ἓνα τὸ ἄλλο, ὅμως ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἐπιστήμη νέα. Ὁ σκοπὸς τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς εἶναι νὰ κατανοήσῃ τὰ προβλήματα τῶν διαφόρων φιλοσοφικῶν συστημάτων καὶ καθ' ἑαυτὰ καὶ ὡς πρὸς τὴν σχέσηον τοῦ ἀπὸ τὸ ἓνα σύστημα στοῦ ἄλλο. Ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας ἐπιχειρεῖ νὰ κατανοήσῃ καὶ νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸ νόημα τῶν διαφόρων φιλοσοφικῶν συστημάτων καὶ νὰ τοποθετήσῃ τὸ καθένα ὡς πρὸς τὴν ἀξία του μέσα στὴν ἐποχὴ του. Ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας εἶναι κατὰ βάθος ἡ ἱστορία τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος. Γιὰ τοῦτο εἶναι καὶ ἡ ἀξία τῆς ἐπιστήμης αὐτῆς πολὺ μεγάλη. Κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα, με ἀφετηρία πάντοτε τὸν "Ἐγκελο, ἀναπτύχθη ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας καὶ ἐμελετήθησαν ἀπ' αὐτὴν ὅλα τὰ προηγούμενα συστήματα κατὰ τρόπον παραδειγματικόν. Πρὸ πάντος ἐμελετήθησαν τὰ συστήματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων φιλοσόφων. Μνημειώδες εἶναι τὸ ἔργον τοῦ Zeller «Ἡ φιλοσοφία τῶν Ἑλλήνων». Παράλληλως ἐμελετήθησαν ἀπὸ ἄλλους τὰ φιλοσοφήματα τῶν Χριστιανῶν φιλοσόφων, δηλαδὴ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Λατίνων Πατέρων τῆς Ἐκκλησίας. Τέλος ἐμελετήθη ἡ ἱστορία τῆς νεώτερης εὐρωπαϊκῆς φιλοσοφίας κατὰ τρόπον ἐπίσης συστηματικόν. Μνημειώδες ἔργον γιὰ τὴν ἱστορίαν τῆς νεώτερης φιλοσοφίας εἶναι τὸ πολυτόμο σύγγραμμα τοῦ Kuno Fischer «Ἱστορία τῆς νεώτερης εὐρωπαϊκῆς φιλοσοφίας».

2. Η ΔΙΑΙΡΕΣΗ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Ἡ συνήθης διαίρεση τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας γίνεται κατὰ τὴ διαίρεση τῆς πολιτικῆς ἱστορίας, δηλαδή διαιρεῖται καὶ ἡ ἱστορία τῆς φιλοσοφίας σὲ τρεῖς περιόδους· εἰς τὴν ἱστορία τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας, εἰς τὴν ἱστορία τῆς μεσαιωνικῆς χριστιανικῆς φιλοσοφίας καὶ εἰς τὴν ἱστορία τῆς νεώτερης εὐρωπαϊκῆς φιλοσοφίας. Ἡ διαίρεση ὅμως αὕτη εἶναι πολὺ γενικὴ καὶ δὲν ἐρμηνεύει τὴν ἱστορικὴν πραγματικότητα τῆς φιλοσοφίας. Γιὰ τοῦτο δίδομε ἐδῶ μιὰ ἄλλη διαίρεση, ἡ ὁποία εἶναι πλησιέστερη πρὸς τὴν πραγματικότητα.

Ἡ πρώτη, μεγάλη περίοδος τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας εἶναι ἡ Ἑλληνική. Ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἀποτελεῖ τὸν βασικὸν κορμὸν ὅλης τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας. Τὰ συστήματα τῆς χριστιανικῆς μεσαιωνικῆς φιλοσοφίας καὶ τὰ νεώτερα συστήματα τῆς εὐρωπαϊκῆς φιλοσοφίας εἶναι ἀδύνατο νὰ κατανοηθοῦν δίχως τὴν ἑλληνικὴν φιλοσοφίαν. Διαιροῦμε λοιπὸν τὴν ὅλην ἱστορία τῆς φιλοσοφίας ὡς ἑξῆς : Πρῶτα ἐργεταὶ ἡ ἑλληνικὴ φιλοσοφία, ἡ ὁποία ἀρχίζει ἀπὸ τὰ 600 περίπου π.Χ. καὶ τελειώνει κατὰ τὰ 500 περίπου μ.Χ. Κατὰ τὴν περίοδον αὕτην ἐρχονται στὸ φῶς ὅλα τὰ μεγάλα νοήματα τῆς φιλοσοφικῆς σκέψεως, συζητοῦνται καὶ δοκιμάζονται ὅλες οἱ μεγάλες ἰδέες τοῦ ἀνθρώπινου νοῦ. Τὴν χιλιετὴν αὕτην περίοδον τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας μποροῦμε τώρα νὰ τὴν ὑποδιαιρέσωμε ὡς ἑξῆς : 1) στὴν περίοδον τῶν Προσωκρατικῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων, 2) στὴν περίοδον τοῦ Σωκράτους, τοῦ Πλάτωνος καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, 3) στὴν περίοδον τῶν Στωϊκῶν καὶ τῶν Ἐπικουρείων καὶ 4) στὴν περίοδον τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ, ἡ ὁποία καλύπτει τὸν 3ον, 4ον καὶ 5ον μ.Χ. αἰῶνα. Συνήθως γίνεται λόγος καὶ περὶ τῆς Ρωμαϊκῆς φιλοσοφίας· ὁ χαρακτηρισμὸς, ὅμως αὐτὸς δὲν ἀνταποκρίνεται στὰ πράγματα, διότι οἱ Ρωμαῖοι δὲν ἀνέπτυξαν δικήν τους πρωτότυπην φιλοσοφίαν. Ὅ,τι ὀνομάζεται συνήθως ρωμαϊκὴ φιλοσοφία δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο παρὰ ὁ τρόπος μὲ τὸν ὁποῖον οἱ Ρωμαῖοι ἀφωμοίωσαν ὀρισμένα ἑλληνικὰ φιλοσοφήματα καὶ κυρίως τὸ σύστημα τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας. Γιὰ τοῦτο τὸ ὀρθότερον εἶναι νὰ χαρακτηρίσωμε τὴν φιλοσοφίαν αὕτην ὡς ἑλληνορρωμαϊκὴ φιλοσοφία.

Με τὴν ἐμφάνιση τοῦ Χριστιανισμοῦ στὸν κόσμον ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία ὄχι μόνον δὲν ἔπαψε νὰ ὑπάρχει, ἀλλὰ καὶ ἔδωσε πολλές βασικὲς ἐννοιες εἰς τὰ χριστιανικὰ φιλοσοφήματα, τὰ ὁποῖα ἐδημιουργήθηκαν στὴν Ἀνατολὴ καὶ στὴ Δύση. Στὴν Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία, ἤδη ἀπὸ τὸν 2ον μ.Χ. αἰῶνα ὠρισμένοι μεγάλοι Χριστιανοὶ συγγραφεῖς φιλοσοφοῦν κατὰ τὸ πρότυπο τὸ ἐλληνικόν. Ἀναφέρομε ἐδῶ δύο μεγάλα ὀνόματα : τὸν Κλήμεντα Ἀλεξανδρείας καὶ τὸν Ὠριγένη. Κατὰ τὴν γνώμη τῶν δύο τούτων μεγάλων Χριστιανῶν συγγραφέων ὁ Χριστιανισμὸς εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἀφομοιώσῃ τὴν φιλοσοφίαν τῶν Ἑλλήνων, ἂν θέλῃ νὰ μὴ μείνῃ μόνον πίστις ἀλλὰ νὰ γίνῃ καὶ γνῶσις, δηλαδὴ σύστημα θεωρητικῶν ἐννοιῶν. Ἔτσι ἀρχίζει ἤδη ἀπὸ τὸν 2ον αἰῶνα μ.Χ. νὰ δημιουργηθῇ ἡ ἑλληνοχριστιανικὴ φιλοσοφία, ἡ ὁποία ἀναπτύσσεται εὐρύτερα ἀπὸ τοὺς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τὸν 4ον καὶ 5ον αἰῶνα μ.Χ. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς φιλοσοφίας καλλιεργεῖται συνεχῶς καὶ εἰς τοὺς ἐπόμενους αἰῶνες καὶ μποροῦμε νὰ εἰποῦμε ὅτι ἰσχύει γιὰ ὅλη τὴ Βυζαντινὴ περίοδο καὶ γιὰ τὴν Ἀνατολικὴ Ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν ἰσχύει ὡς σήμερον.

Ἔχομε λοιπὸν τώρα τὴν ἑλληνοχριστιανικὴν φιλοσοφίαν, ἡ ὁποία ἐκφράζει τὸν τρόπον κατὰ τὸν ὁποῖον ἀδελφώθηκε ἡ ἀρχαία Ἑλληνικὴ φιλοσοφία μετὰ τὸν Χριστιανισμόν.

Παράλληλα καὶ κάπως ἀργότερα στὴ Δύση ἀναπτύσσεται ἡ χριστιανικὴ φιλοσοφία τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας. Ὁ Αὐγουστῖνος (354-430 μ.Χ.) εἶναι ὁ δημιουργὸς αὐτῆς τῆς φιλοσοφίας. Ἡ μεγάλη ὁμῶς φιλοσοφικὴ πηγὴ, τὴν ὁποῖαν ἀφωμοίωσε τὸ πνεῦμα τοῦ Αὐγουστίνου, πρὶν ἀκόμη γίνῃ χριστιανός, ἦταν τὸ σύστημα τοῦ Νεοπλατωνισμοῦ, δηλαδὴ τὸ σύστημα τῆς τελευταίας περιόδου τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Ὁ Αὐγουστῖνος ἀνετράφη φιλοσοφικῶς μέσα στὰ κείμενα τοῦ Πλωτίνου, τὰ ὁποῖα εἶχαν μεταφρασθῆ τότε στὰ λατινικά. Ὅλο τὸ σύστημα τῶν ἐννοιῶν μετὰ τὸ ὁποῖον ἐργάζεται ὁ χριστιανὸς Αὐγουστῖνος εἶναι τὸ σύστημα τῶν νεοπλατωνικῶν ἐννοιῶν. Ὡστε ἔχομε τώρα ἐδῶ ἕνα δεύτερον εἶδος ἑλληνοχριστιανικῆς φιλοσοφίας, δηλαδὴ τὴν χριστιανικὴν φιλοσοφίαν τῆς Δύσεως. Ἡ φιλοσοφία αὕτη δεσπόζει καθ' ὅλον τὸν Μεσαίωνα στὴ Δύση, ἀποκορυφώνεται στὸ σύστημα τοῦ Θωμᾶ Ἀκινάτη (1227-1274) καὶ εἶναι μέχρι σήμερον ἡ φιλοσοφία τῆς δυτικῆς Ἐκκλησίας.

Τὰ πράγματα ἀλλάζουν στὴ Δύση μὲ τὴν Ἀναγέννηση, ὅποτε δημιουργεῖται ἡ ἐνσυνείδητη τάση νὰ ἐπιστρέψουν οἱ φιλοσοφοῦντες κατ' εὐθείαν, δίχως τὴ μεσολάβηση τῶν χριστιανικῶν ἐννοιῶν, στὶς πηγές τῶν ἀρχαίων ἐλληνικῶν φιλοσοφημάτων. Κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴν δημιουργοῦνται μεγάλα φιλοσοφικά ρεύματα, ἄλλα μὲ ἀφετηρία τὸν Πλάτωνα, ἄλλα μὲ ἀφετηρία τὸν Ἀριστοτέλη, ἄλλα μὲ ἀφετηρία τὸν Πλωτῖνο καὶ ἄλλα μὲ ἀφετηρία ἄλλους ἀρχαίους Ἑλληνας φιλοσόφους. Ἔχομε τώρα μιὰ πραγματικὴ ἀναγέννηση ὅλων τῶν ἀρχαίων φιλοσοφημάτων. Ἡ περίοδος αὐτὴ, ὅπως καὶ εἰς τοὺς ἄλλους τομεῖς τοῦ πνεύματος, ἔτσι καὶ στὴ φιλοσοφία, εἶναι ἓνα ἐξαιρετο καὶ περίλαμπρο φαινόμενον τοῦ νεωτέρου εὐρωπαϊκοῦ πνεύματος, μὲ ἐνσυνείδητη ἀναφορὰ καὶ ἐπιστροφή στὰ ἀρχαῖα ἐλληνικὰ πρότυπα, καλύπτει δὲ τὴν πνευματικὴ ζωὴ τῆς Δύσεως κατὰ τὸ δεύτερο ἡμισυ τοῦ 15ου καὶ καθ' ὅλον τὸν 16ον αἰῶνα. Ἀκολουθεῖ ἔπειτα ὁ 17ος αἰῶν μὲ τὰ μεγάλα συστήματα τοῦ Καρτεσίου, τοῦ Σπινόζα καὶ τοῦ Leibnitz. Τὸν 18ον αἰῶνα τὸν καλύπτει ἡ φιλοσοφία τῶν Ἀγγλων ἐμπειρικῶν καὶ τῶν Γάλλων Ἐγκυκλοπαιδιστῶν, οἱ ὅποιοι παρεσκεύασαν μὲ τὴν ὀρθολογικὴ τῶν διαφώτιση τὴ Γαλλικὴ ἐπανάσταση. Τέλος ἔρχεται ἡ περίοδος τῆς Γερμανικῆς φιλοσοφίας, ἡ λεγομένη περίοδος τοῦ Γερμανικοῦ Ἰδεαλισμοῦ, ἡ ὁποία ἀρχίζει μὲ τὸν Kant καὶ τελειώνει μὲ τὸν Ἑγέλο. Ἀκριβέστερα ἡ περίοδος αὐτὴ χρονολογεῖται ἀπὸ τὰ 1781, ὅποτε δημοσιεύθηκε τὸ βασικὸ ἔργο τοῦ Kant «Κριτικὴ τοῦ καθαροῦ λόγου», καὶ τελειώνει στὰ 1831, ὅποτε πέθανε ὁ Ἑγέλος.

Ἡ τελευταία περίοδος τῆς ἱστορίας τῆς φιλοσοφίας ἀρχίζει μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Ἑγέλου καὶ φθάνει ὡς σήμερα. Τὰ φιλοσοφικά ρεύματα, τὰ ὁποῖα ἐπικρατοῦν στὶς διάφορες χῶρες σήμερα, προσδιορίζονται ἀπὸ ὅλα τὰ προηγούμενα μεγάλα φιλοσοφήματα, τὰ ὁποῖα ἀναφέραμε, δηλαδὴ ἀπὸ τὰ φιλοσοφήματα τῶν Ἑλλήνων κυριώτατα, ἀπὸ τὰ Ἑλληνοχριστιανικὰ φιλοσοφήματα καὶ ἀπὸ τὰ φιλοσοφήματα τῶν νεωτέρων μεγάλων φιλοσόφων.

3. Ἡ Ἑλληνικὴ Φιλοσοφία

Ὅποιος καταγίνεται μὲ τὴν φιλοσοφία ἀρχίζει πολὺ νωρὶς νὰ αἰσθάνεται μιὰ ιδιαίτερη ἐλξὴ πρὸς τὴν ἀρχαῖα ἐλληνικὴ φι-

λοσοφία. Ἡ γοητεία αὐτὴ ἔρχεται ἀπὸ ἓνα ἰδιαίτερο γνώρισμα τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Τοῦτο εἶναι ὅτι ὁ νοῦς ἐμεγάλωσε ἐδῶ καὶ ὠρίμασε μαζί με τὸ ἀντικείμενό του. Τὸ ἀντικείμενο τοῦ νοῦ δὲν εἶναι ἔξω ἀπ' αὐτόν, ἀλλὰ ἀναπτύσσεται ὀργανικὰ μαζί μ' αὐτόν. Ὁ ἀρχαῖος ἑλληνικὸς νοῦς, ἀνακαλύπτει πρῶτος τὸ ἀντικείμενό του καὶ ἔτσι εἶναι τοῦτο ὀργανικὸ γέννημά του.

Στὴ μεταγενέστερη φιλοσοφία, καὶ στὴ μεσαιωνικὴ καὶ στὴ νεώτερη, δὲν ὑπάρχει ἡ ὀργανικὴ καὶ ἡ σύμφυτη αὐτὴ σχέση τοῦ νοῦ με τὸ ἀντικείμενό του· τὰ προβλήματα τὰ φιλοσοφικὰ καὶ κατὰ τὴ μεσαιωνικὴ καὶ κατὰ τὴ νεώτερη φιλοσοφία τὰ παραλαμβάνει ὁ νοῦς σχεδὸν δημιουργημένα ἀπὸ τὴν ἀρχαιότητα. Ὅση δημιουργικότητα κι' ἂν ἔχη κατὰ τὰ ἄλλα ἡ μεταγενέστερη φιλοσοφία, μεσαιωνικὴ καὶ νεώτερη, τὰ θέματα καὶ τὰ προβλήματά της δὲν εἶναι ὀλωσδιόλου καινούργια. Κατὰ τὴ μεταγενέστερη αὐτὴν περίοδο ὁ φιλοσοφικὸς νοῦς εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἀφομοιώσῃ τὰ προηγούμενα ἢ καὶ νὰ ἀντιδικήσῃ πρὸς αὐτά. Δὲν εἶναι δυνατόν ὁ ἄνθρωπος τῆς μεσαιωνικῆς καὶ τῆς νεώτερης ἐποχῆς νὰ φιλοσοφήσῃ δίχως νὰ γνωρισθῇ ἀπὸ πρὶν μετὰ τὰ φιλοσοφήματα τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων.

Ἡ δέσμευση αὐτὴ μετὰ τὰ περασμένα δὲν ὑπάρχει στὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ φιλοσοφία, διότι ἐδῶ πρώτη φορά ἔρχονται στὸ φῶς τὰ προβλήματα τῆς φιλοσοφίας. Οἱ Ἕλληνες ἐφιλοσόφησαν δίχως νὰ ἔχουν προηγούμενα ὑποδείγματα ἄλλων λαῶν. Ἡ σχέση λοιπὸν τοῦ νοῦ ἐδῶ πρὸς τὸ ἀντικείμενό του, δηλαδή πρὸς τὰ φιλοσοφικὰ προβλήματα, εἶναι σχέση ἐσωτερικὴ, ὀργανικὴ. Ὁ φιλοσοφικὸς νοῦς γεννιέται ἐδῶ μαζί μετὰ τὰ προβλήματά του, τὰ ὅποια εἶναι ἀκριβῶς προβολὴ τῶν δυνάμεών του.

Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι κάθε γόνιμη ἐποχὴ τῆς φιλοσοφίας ἔχει μέσα της τὴν τάση νὰ ὑπερνικήσῃ τὰ περασμένα, τὰ ἱστορικὰ δεδομένα, τὸ προηγούμενο ὕλικό· ἔχει τὴν τάση νὰ φιλοσοφήσῃ ἐξ ἀρχῆς. Ὅμως ἡ ἴδια ἡ ἱστορία, δηλαδή ἡ ἱστορικὴ κίνηση τοῦ πνεύματος ἀπὸ τὴ μίαν ἐποχὴ στὴν ἄλλη, βάζει ὠρισμένα ὄρια καὶ στὴν πιὸ γόνιμη μεταγενέστερη περίοδο τῆς φιλοσοφίας. Ἡ ἱστορικὴ κίνηση τοῦ πνεύματος μετὰ τὴ συνέχειά της ἐπιβάλλει στὴ φιλοσοφικὴ συνείδηση κάθε μεταγενέστερης ἐποχῆς, ὅσο γόνιμη καὶ ἂν εἶναι αὐτή, νὰ ἀνοίξῃ διάλογο μετὰ τὰ προηγούμενα φιλοσοφήματα καὶ νὰ ἀντιμετρηθῇ πρὸς αὐτά.

“Όσο λοιπόν προχωρεί ή ιστορία τής φιλοσοφίας, όσα περισσότερα φιλοσοφικά συστήματα δημιουργοῦνται κατά τήν ιστορική συνέχεια τής ζωής, τόσο και μεγαλύτερη δέσμευση έχει ό φιλόσοφος από τά προηγούμενα. Ό φιλοσοφικός νοῦς τής σημερινής εποχῆς είναι υποχρεωμένος νά αναχωνεύση τά φιλοσοφικά συστήματα τῶν προηγούμενων εποχῶν, άλλως τὸ φιλοσοφικό σύστημα πού θά οἰκοδομήσῃ θά εἶναι δίχως θεμέλια. Τοῦτο δέν καταλύει τήν αὐτονομία και τήν αὐτοτέλεια τοῦ φιλοσοφικοῦ νοῦ τής σημερινής εποχῆς, άλλά σημαίνει μόνον ὅτι ό νοῦς αὐτός εἶναι υποχρεωμένος, ἀκριβῶς για νά κρατήσῃ τήν αὐτοτέλειά του και νά τήν φέρῃ εἰς ὅλη τήν πληρότητά της εἰς φῶς, νά γνωρίσῃ και νά συζητήσῃ τά προηγούμενα.

Ἡ φιλοσοφία λοιπόν μετά τήν κλασσική μορφή, πού ἔλαβε ἀπό τούς Ἕλληνας κατά τήν ἀρχαία εποχή, ὅπου και ἂν ἐμφανίζεται, σέ οἰανδήποτε εποχή και σέ οἰονδήποτε μεταγενέστερο λαό, έχει νά ἀντιμετωπίσῃ μιὰ φιλοσοφική πραγματικότητα προσχηματισμένη, δηλαδή τά κλασσικά πρότυπα τῶν Ἑλλήνων φιλοσόφων. Ἡ μεταγενέστερη φιλοσοφία έχει ἀπέναντί της ἔτσι ἓνα πνευματικό κόσμο, τόν ὁποῖον δέν μπορεῖ νά καταλύσῃ, οὔτε νά τόν θεμελιώσῃ ἐξ ἀρχῆς. Ἐκεῖνο πού μπορεῖ και πρέπει νά κάμῃ εἶναι νά τόν κατανοήσῃ και νά τόν ἀναγεννήσῃ μέ τή γονιμότητα τοῦ πνεύματός της. Τοῦτο ἔγινε πράγματι και ἀπό τή μεσαιωνική χριστιανική φιλοσοφία και ἀπό τή νεώτερη φιλοσοφία. Ἡ χριστιανική φιλοσοφία ἐδεσμεύθηκε, ὄχι μόνον ἀπό τὸ ἴδιο τὸ περιεχόμενο τής χριστιανικῆς πίστεως, άλλά και ἀπό τὸ σύστημα ἐνοιῶν τής ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Δηλαδή ὄχι μόνον δέν ἐδημιούργησε μόνη της τήν οὐσία τοῦ περιεχομένου της, διότι αὐτή ὑπάρχει μέσα εἰς τά κείμενα τής Καινῆς Διαθήκης, άλλά ἐδεσμεύθη και ἀπό τή φιλοσοφική ἐνοιολογία τῶν Ἑλλήνων. Τὸ ἴδιο ἔγινε και μέσα στή νεώτερη εὐρωπαϊκή φιλοσοφία. Ἡ ἐννοια π. χ. τής γνώσεως, ὅπως ἀναπτύσσεται μέσα στό σύστημα τοῦ ἰδρυτοῦ τής νεώτερης φιλοσοφίας, τοῦ Καρτεσιου, εἶναι ἐξαρτημένη θεολογικῶς, δηλαδή ἀπό τήν ἐννοια τοῦ Θεοῦ. Ἐπίσης οἱ βασικές ἐννοιες τής νεώτερης εὐρωπαϊκῆς φιλοσοφίας εἶναι ἐξαρτημένες κατά τή γένεσή των και τήν ἀνάπτυξή των ἀπό τίς ἐννοιες τής φιλοσοφίας τῶν ἀρχαίων Ἑλ-

λήνων. "Ωστε ἡ μεταγενέστερη φιλοσοφία δὲν γεννάει μόνη της ὅλα τὰ προβλήματα, ποὺ τὴν ἀπασχολοῦν καὶ τὴν ἀνησυχοῦν, ἀλλὰ πολλὰ ἀπ' αὐτὰ εἶναι πνευματικὰ ἀποκρυσταλλώματα προηγούμενων ἐποχῶν, καὶ κατ' ἐξοχὴν εἶναι γεννήματα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ φιλοσοφικοῦ νοῦ.

Τὸ ἐξαιρετικὸ γνῶρισμα τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, κατὰ τοὺς πρώτους τουλάχιστον αἰῶνες τῆς ζωῆς της, εἶναι ὅτι φιλοσοφικὸς νοῦς καὶ φιλοσοφικὸ πρόβλημα γεννιῶνται καὶ μεγαλώνουν μαζί. Ὁ νοῦς κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴν αὐτοθεμελιώνεται, βάζει ὁ ἴδιος τὰ θεμέλια τοῦ πνευματικοῦ του οἰκοδομήματος. Τοῦτο σημαίνει ὅτι καὶ ὁ ἴδιος ἀνακαλύπτει ἐδῶ τὸν ἑαυτό του, τὰ βασικὰ στοιχεῖα ποὺ συναπαρτίζουν ὅλη του τὴν ἐνέργεια. Ἀπὸ τὸ ἓνα μέρος ὁ φιλοσοφικὸς νοῦς κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνες τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφικῆς δημιουργίας ἀναπτύσσει ἓνα σύστημα ἐννοιῶν περὶ τοῦ κόσμου, συνθέτει συστηματικὴ εἰκόνα περὶ τῆς φύσεως. Ὅλες οἱ συστηματικὲς ἐννοιες ποὺ ἀποτελοῦν τὸ σημερινὸ σύστημα τῆς φυσικῆς ἐπιστήμης ἐγεννήθηκαν κατὰ τὴν περίοδο αὐτὴν τῆς ἑλληνικῆς φιλοσοφίας. Ἡ ἐννοια τῆς ὕλης, ἡ ἐννοια τῆς δυνάμεως, ἡ ἐννοια τοῦ ἀριθμοῦ, τοῦ μεγέθους, τῆς κινήσεως, ἡ ἐννοια τοῦ γίνεσθαι, ἡ ἐννοια τοῦ συνεχοῦς, ἡ ἐννοια τοῦ ἀσυνεχοῦς, ἡ ἐννοια τοῦ χώρου, τοῦ ἀτόμου, εἶναι καθαρὰ πνευματικὰ δημιούργηματα τῆς πρώτης ἑλληνικῆς φιλοσοφίας, ἔρχονται πρώτη φορά στὸ φῶς, δὲν ὑπάρχουν σὲ κανένα προηγούμενο πόλιτισμό. Ἀπὸ τ' ἄλλο μέρος ἀναπτύσσεται ἀπὸ τοὺς ἀρχαίους "Ἑλληνας ἡ μέθοδος τῆς ἐμπειρικῆς φυσικῆς ἐπιστήμης. Ἡ παλαιότερη πρόληψη ὅτι οἱ "Ἕλληνες δὲν εἶχαν τὴν ἐννοια τοῦ πειράματος καὶ ὅτι τοὺς ἔλειπε ἡ μεθοδικὴ συνείδηση, ποὺ ἀπαιτεῖται γιὰ νὰ γίνῃ τὸ πείραμα, ἔπαυσε νὰ ὑπάρχῃ σήμερα, γιατί νεώτερες ἐρευνες τοῦ ἐπιστημονικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων ἔδειξαν ὅτι οἱ "Ἕλληνες ἐγνώριζαν καὶ ἐφήρμοσαν καὶ αὐτὴν τὴν μέθοδο. Οἱ "Ἕλληνες εἶναι ὄχι μόνον οἱ δημιουργοὶ τῆς ἐπιστημονικῆς κοσμολογίας καὶ κοσμοφυσικῆς, ὄχι μόνον οἱ θεμελιωταὶ τῆς θεωρητικῆς ἀστρονομίας καὶ τοῦ ἡλιοκεντρικοῦ συστήματος, ἀλλὰ ἔθεσαν τὶς βάσεις καὶ τῶν ἐμπειρικῶν ἐπιστημῶν καὶ κυρίως τῆς ἰατρικῆς. Ἐγνώριζαν τὴ θετικὴ παρατήρηση καὶ τὴν ἀκριβῆ ἀνάλυση τῶν φαινομένων κατὰ τὴν ἀπαίτηση τῆς ἐμπει-

ρική επιστήμη. Μὲ μιὰ λέξη ἐθεμελίωσαν τὴν ἔννοια τῆς φύσεως.

Κατὰ τὴν ἀναγέννηση τῆς ἐπιστήμης στὴ δυτικὴ Εὐρώπη βλέπομε ὅτι ὅλοι οἱ μεγάλοι ἰδρυταὶ αὐτῆς τῆς ἐπιστήμης ἀναφέρονται συνειδητῶς πρὸς τὴν ἀρχαιότητα, ξαναγυρίζουν μὲ τὸ νοῦ τους στὶς θεμελιακὰς ἔννοιες ποὺ ἀναπτύχθηκαν ἀπὸ τὴν ἀρχαία ἑλληνικὴ φιλοσοφία καὶ ἐπιστήμη. Στὰ συγγράμματα τοῦ Γαλιλαίου καὶ τοῦ Κέπλερ βρίσκομε τὴ συνειδητὴ αὐτὴ ἀναφορά πρὸς τὴν ἀρχαία φιλοσοφία. Ὁ Κέπλερ ξαναζωντανεύει τὴ φιλοσοφία τῶν Πυθαγορείων, ὁ Γαλιλαῖος ξαναζωντανεύει τὶς ἔννοιες τοῦ Δημοκρίτου. Οἱ ἔννοιες αὐτές, ὕστερα ἀπὸ συγκάλυψη καὶ συσκότιση πολλῶν αἰώνων, ἔρχονται τώρα πάλι στὸ φῶς καὶ γίνονται οἱ βάσεις τῆς νεώτερης ἐπιστήμης. "Ὅσο ὄμως προχωρεῖ πρὸς τὰ ἔμπροσ ἢ νεώτερη φυσικὴ ἐπιστήμη, ὅσο ὀριστικώτερα συλλαμβάνει τὸν προορισμὸ τῆς καὶ τὸν σκοπὸ τῆς, τόσο καὶ σαφέστερα χωρίζεται ἀπὸ τὴ μεταφυσικὴ. Ὁ χωρισμὸς αὐτὸς ἦταν ἀδύνατο νὰ γίνῃ στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα. Γιατί; Διότι αὐτὸ ἀκριβῶς εἶναι τὸ γνῶρισμα τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ πνεύματος, ὅτι μὲ τὴν ἴδια διανοητικὴ πορεία ἀνοίγεται καὶ ὁ ἐξωτερικὸς καὶ ὁ ἐσωτερικὸς κόσμος. Μὲ τὴν ἴδια πνευματικὴ διαδικασίαν στὴν ἀρχαία Ἑλλάδα φανερώνεται καὶ καθορίζεται καὶ ὁ ἀντικειμενικὸς καὶ ὁ ὑποκειμενικὸς κόσμος, καὶ ἡ φύσις ὡς σύστημα καὶ τὸ πνεῦμα ὡς ἀρχὴ τοῦ συστήματος αὐτοῦ. Ὁ φιλοσοφικὸς νοῦς ἐδῶ δὲν ἀναδέχεται τίποτε τὸ προσχηματισμένον, δὲν δανεῖζεται τίποτε ἔτοιμον ἢ δημιουργημένον σὲ ἄλλῃ προηγούμενῃ ἱστορικῇ περιόδῳ, ἀλλὰ σχηματίζει ὁ ἴδιος ταυτοχρόνως εἰκόνα τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἑαυτοῦ του. Κάθε ἔννοια περὶ τοῦ ἀντικειμένου, κάθε βῆμα τοῦ νοῦ πρὸς τὸ ἀντικείμενον εἶναι καὶ ἓνα βῆμα πρὸς τὸν ἑαυτό του, πρὸς τὴν αὐτοκατανόησίν του. Κάθε καινούργια ἔννοια γιὰ τὸ ἀντικείμενον εἶναι καὶ μιὰ καινούργια λαβὴ γιὰ νὰ συλλάβῃ τὸν ἑαυτό του, νὰ νοιώσῃ τὴ δύναμίν του. Ταυτόχρονα λοιπὸν ἐδῶ συντάσσεται ὁ κόσμος ὡς ὅλον καὶ ὁ νοῦς ὡς σύστημα. Ἡ ἔννοια τοῦ κόσμου καὶ ἡ ἔννοια τοῦ νοῦ ἀποτελοῦν ἐδῶ μιὰ συζυγίαν, ἡ ὁποία γίνεται ἐξ ἀρχῆς συνειδητῇ.

Τὴ συνείδηση τῆς συζυγίας αὐτῆς τὴν ἐκφράζει ὁ Παρμενίδης, ὁ ὁποῖος προχωρεῖ ἀκόμα πιὸ πέρα καὶ ταυτίζει τὸ νοεῖν

μέ τὸ εἶναι. «Ἡ νόηση καὶ τὸ ἀντικείμενό της εἶναι τὸ ἴδιο, γιατί χωρὶς τὸ εἶναι, ὅπου εὐρίσκομε ἐκφρασμένη τὴ νόηση, δὲν μποροῦμε νὰ βροῦμε τὴ νόηση.» "Ὡστε ἡ νόηση ἀνακαλύπτει τὸν ἑαυτὸ της μέσα στὸ νοητό, στὸ ἀντικείμενό της. Τὰ ἴδια γνωρίσματα, ποὺ χαρακτηρίζουν τὸ εἶναι, χαρακτηρίζουν καὶ τὸ νοεῖν. Τὰ κλασσικὰ συστήματα τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας, ὅση καὶ ἂν εἶναι ἡ διαφορὰ τους κατὰ τὰ πορίσματα, ὅπου καταλήγουν, ὅμως συμφωνοῦν ὡς πρὸς τὸ θεμελιακὸ τοῦτο πρόβλημα. Ἄν συγκρίνωμε δύο συστήματα ἀντίθετα ἀναμεταξύ τους, τὸ σύστημα τοῦ Παρμενίδη καὶ τὸ σύστημα τοῦ Ἡρακλείτου, θὰ ἰδοῦμε ὅτι καὶ δύο καταλήγουν νὰ ταυτίσουν τὸ νοεῖν μέ τὸ εἶναι. Ὁ Παρμενίδης θέτει τὸ εἶναι ὡς ἀντικείμενο τοῦ νοῦ, ἐνῶ ὁ Ἡράκλειτος θέτει τὴν ἀντίθετη ἔννοια, τὸ γίνεσθαι, ὡς ἀντικείμενο τοῦ νοῦ. "Ὅ,τι θέτει ὁ πρῶτος ὡς ἀντικείμενο τοῦ νοῦ, τοῦτο τὸ θεωρεῖ ὁ δεύτερος ὡς τὴν ἄρνηση τοῦ νοῦ. Τὸ ἀμετακίνητο εἶναι, τοῦτο θέτει ὁ Παρμενίδης. Τὸ ἀεικίνητο γίνεσθαι, τοῦτο θέτει ὁ Ἡράκλειτος. Ἡ ἀντίθεση ὅμως αὐτὴ γεφυρώνεται, ἂν προσέξωμε πῶς θέτουν καὶ οἱ δύο τὸ πρόβλημα τῆς γνώσεως, πῶς ἐννοοῦν τὴν ἔννοια τῆς ἀλήθειας. Καὶ ὁ Παρμενίδης καὶ ὁ Ἡράκλειτος στηρίζουν τὴ λογικὴ κρίση, ποὺ εἶναι ἀναγκαία γιὰ νὰ φθάσωμε στὴν ἀλήθεια, ὄχι στὴν αἴσθησι, ἀλλὰ στὴ νόηση. Τὸν Λόγο ζητοῦν καὶ οἱ δύο. Ὁ Ἡράκλειτος λέγει «ὄχι ἐμένα, ἀλλὰ τὸν λόγο νὰ ἀκούσετε καὶ νὰ ὁμολογήσετε ὅτι ἡ ἀλήθεια εἶναι τὸ νὰ γνωρίζη κανεὶς πῶς ὅλα εἶναι ἓνα». Τὸ ἴδιο κριτήριο, τὸν λόγο, χρησιμοποιοῦ καὶ ὁ Παρμενίδης γιὰ νὰ κάμῃ τὸν χωρισμὸ τοῦ εἶναι ἀπὸ τὸ μὴ εἶναι. «Κράτα τὸν νοῦ σου γιὰ νὰ μὴν πάρῃ αὐτὸν τὸν δρόμο τῆς ἔρευνας, οὔτε ν' ἀφήσης τὴν χιλιόχρονη πεῖρα νὰ σὲ βιάσῃ γιὰ νὰ πᾶς πρὸς αὐτὸν τὸν δρόμο. Μὴν ἀφήσης νὰ ἐπικρατήσῃ τὸ δίχως κατεύθυνση βλέμμα σου καὶ ἡ ἡχηρὰ ἀκοή, οὔτε ἡ γλῶσσα σου, (δηλαδὴ τὰ αἰσθητήρια). "Ὅχι μ' αὐτά, ἀλλὰ μέ τὸ λογικό σου νὰ κρίνης καὶ νὰ κάμῃς τὸν περιμάχητο ἔλεγχο ποὺ σοῦ λέγω». "Ὅσο λοιπὸν κι' ἂν διαφέρουν οἱ δύο αὐτοὶ φιλόσοφοι: συναμεταξύ τους ὡς πρὸς τὸν σκοπὸ, ποὺ ἐπιδιώκουν, ὅμως συμφωνοῦν γιὰ τὸν δρόμο, ποὺ πρέπει νὰ ἀκολουθήσουν, γιὰ τὴ μέθοδο τῆς φιλοσοφίας. Ἡ μέθοδος αὐτὴ, τὴν ὑποίαν καθιερώνουν, δηλαδὴ ὁ καθαρὸς λόγος, θὰ προσδιορίσῃ καὶ τὴν περαιτέρω πορεία τῆς ἐλληνικῆς φιλοσοφίας.